

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปัญหาเรื่องเวลา หรือกาลเป็นปัญหาที่นักปรัชญามักพบว่าเป็นปัญหาที่ลึกลับ บ้างก็ว่าการวิเคราะห์ด้วยเหตุผลนั้นเป็นไปได้ หากแต่ต้องใช้ “อัจฉตติญาณ” (Intuition) เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) เคยตั้งคำถามไว้ในหนังสือของเขาชื่อ Confession ว่า “เวลาคืออะไร” เมื่อไม่มีคนถาม เขารู้คำตอบ แต่เมื่อมีคนตั้งคำถามนี้แก่เขา เขากลับไม่รู้ว่าจะตอบอย่างไร ความยากลำบากในการค้นหาคำตอบเรื่องเวลาอาจเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อใดก็ตามที่เราพยายามจะกำหนดรู้เวลาแม้เพียงขณะเดียว เวลานั้นก็กลายเป็นอดีตไปเสียแล้ว¹

เวลา หรือ มโนทัศน์เรื่องเวลา ก็เป็นเช่นเดียวกับปัญหาอื่นที่เริ่มต้นจากความสนใจหรือเป็นปัญหาทางปรัชญาโดยเฉพาะ แต่เมื่อวิทยาศาสตร์ถือกำเนิดขึ้น ปัญหานี้ก็เป็นที่สนใจของนักวิทยาศาสตร์เช่นกัน เซอร์ อาร์เธอร์ เอ็ดดิงตัน (Sir Arthur Eddington)² กล่าวไว้ว่า

**ความพยายามใดในการสร้างความเชื่อมโยงประสบการณ์ของมนุษย์เรื่อง
ธรรมชาติทางจิตและทางกายภาพให้ถึงกันได้ เวลาคือกุญแจดอกสำคัญ (Victor
Mansfield)³**

มโนทัศน์เรื่องเวลา มีความสำคัญต่อองค์ความรู้ด้านต่างๆของมนุษย์ ไม่เพียงแต่ปรัชญาและวิทยาศาสตร์เท่านั้น หากรวมไปถึง ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิต

¹ Paul Edwards, The Encyclopedia Of Philosophy (New York : Macmillan Publishing Co., Inc., 1967), p. 126.

² เซอร์ อาร์เธอร์ เอ็ดดิงตัน (1882-1944) เป็นนักดาราศาสตร์ชาวอังกฤษ และศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เป็นนักทฤษฎีที่สำคัญผู้หนึ่งในยุคสมัยของเขา โดยเฉพาะ การตีความทฤษฎีสัมพัทธภาพของเขาซึ่งนำไปสู่ความเชื่อในความสำคัญทางญาณวิทยาของสาขาฟิสิกส์ เขาเห็นว่าฟิสิกส์นั้นวางรากฐานอยู่บนการศึกษารวมชาติของการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการวัด แนวคิดทางฟิสิกส์ของเขาถูกกล่าวว่าเป็นการปกป้องแนวคิดกลุ่มจิตนิยมและรหัสนิยม นอกจากนี้เขายังเห็นว่าควอนตัมฟิสิกส์ช่วยแก้ปัญหาทางปรัชญาเรื่องเจตจำนงเสรี

³ Victor Mansfield, “ Time In Madhyamika Buddhism And Modern Physics ” อ้างจาก “วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา”, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 3: 2542.

วิทยา ฯลฯ นักมานุษยวิทยากล่าวถึง “เวลา” ว่าเป็นเรื่องที่แปลก ยากที่จะเข้าใจทั้งต่อนักมานุษยวิทยา สังคม และนักสังคมวิทยา เวลาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อสำนึกทางสังคม (social consciousness) การรับรู้และความเข้าใจเรื่องเวลา แสดงถึงแนวโน้มต่างๆอันเป็นรากฐานของสังคม ชนชั้น และปัจเจก และหากถือว่าวัฒนธรรมเป็นธรรมชาติอย่างที่สองของมนุษย์แล้ว เราก็ไม่สามารถเข้าใจประวัติศาสตร์ได้โดยไม่ศึกษาการรับรู้เวลา หรือกล่าวได้ว่า สำนึกเรื่องเวลาเป็นตัววัดที่จำเป็นของบุคลิกภาพมนุษย์ ไปพร้อมๆกับวัฒนธรรม⁴ โดยการศึกษาเรื่องเวลา เราสามารถหาคำตอบได้มากมายเกี่ยวกับมนุษย์ รวมถึงเรื่องของตัวเองที่ไม่เข้าใจมาก่อน⁵ ในทางวิทยาศาสตร์ ไอน์สไตน์ พบว่า โลกมี 4 มิติ คือ เทละ หรืออวกาศ 3 มิติ และ อีก 1 มิติของสรรพสิ่งคือ “เวลา” อย่างไรก็ตามการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ก็ยังเป็นปัญหาหนึ่งในปัญหาสำคัญของนักปรัชญาที่จะค้นหาคำตอบต่อไป⁶

ในทางสังคมเราพบว่ามโนทัศน์เรื่องเวลาแตกต่างกันไปจากสังคมหนึ่งสู่สังคมหนึ่ง โดยมากประเทศที่พัฒนาแล้ว มีมโนทัศน์เรื่องเวลาแตกต่างจากประเทศที่ยังไม่พัฒนา จากการศึกษาพบว่าในสังคมที่เรียบง่ายคนจะไม่เคยชินกับการคำนวณอายุของตน ซึ่งแตกต่างจากสังคมที่ซับซ้อนกว่า⁷ นอกจากนั้นสังคมก่อนอุตสาหกรรมหรือสังคมชนบทที่ไม่เป็นอุตสาหกรรม มักจะอยู่กับปัจจุบัน หรือมีชีวิตอยู่เพื่อปัจจุบัน ในขณะที่สังคมอุตสาหกรรม หรือยุคหลังอุตสาหกรรมถูกกระตุ้นโดยอนาคต⁸

ในโลกยุคอุตสาหกรรมและยุคข้อมูลข่าวสาร มโนทัศน์เรื่องเวลา มีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของเรา มนุษย์ต้องกำหนดจังหวะของชีวิตให้สอดคล้องสัมพันธ์กับเวลา ใครที่ปรับเปลี่ยนชีวิตไม่ทัน เขาคือคนล้าหลัง หรือตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเวลา ใครที่กำหนดชีวิตและโลกทัศน์ได้รวดเร็วและเกินหน้ากว่าคนยุคเดียวกัน เรากล่าวว่าเขาเป็นคนทันสมัยหรือเป็นคนก้าวหน้า การจะมีผู้บริหารหรือนำที่ตีไม่ว่าในระดับองค์กร หรือระดับประเทศ เรา

⁴ A.J.Gurevich , Culture and Time UNESCO PRESS (London : The Benham Press, 1977), p.13.

⁵ N Robert Elias, Time An Essay (UK : Blackwell Publishers, 1933), p.13.

⁶ Yakov Askin, “ The philosophic concept of time “, Time and Philosophy (London : The Benham Press, 1977), p.127.

⁷ Elias, Time An Essay, p. 6.

⁸ Honorat Aguessy, “ Sociological interpretations of time and pathology of time in developing countries “, Time and Philosophy (London : The Benham Press, 1977), p. 94.

ต้องการคนมีวิสัยทัศน์ ซึ่งก็คือคนที่มีความสามารถประเมินความเป็นไปได้หรือโอกาสแห่งอนาคต จากข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในปัจจุบัน **มโนทัศน์เรื่องเวลาที่มนุษย์รับรู้ นั้นล้วนถูกกำหนดหรือตีความเชิงคุณค่าไว้ด้วย** เพราะคนที่ถูกเรียกว่าเป็นคนล้ำหลังทั้งความคิดและการกระทำ ถูกตีค่าว่าไม่ดีเท่ากับคนที่ทันสมัย หรือเป็นคนก้าวหน้า

ในการกำหนดเวลาเรื่องการทำงานในการดำรงชีวิตพบว่ามีระบบอ้างอิงที่แตกต่างกัน ในระบบของประเทศอุตสาหกรรมจะใช้ระบบเวลาอ้างอิงสมมติที่มนุษย์กำหนดขึ้นร่วมกันคือเวลาตามหน้าปัดนาฬิกา ส่วนในระบบของประเทศเกษตรกรรมระบบเวลาอ้างอิงคือเวลาตามธรรมชาติ เช่นกลางวัน กลางคืน หรือฤดูกาล จะเห็นได้ว่า เวลามีส่วนสำคัญและสัมพันธ์กับรูปแบบในการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์ ดังนั้น วิถีชีวิตสมัยใหม่ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแบบโลกอุตสาหกรรม จึงมีคนที่ต้องทำงานเพื่อแข่งกับเวลา

ทำไมมนุษย์ต้องแข่งกับเวลา การที่มนุษย์มีวิถีชีวิตที่เร่งรีบเพราะคิดว่าตัวเองมีเวลาไม่พอนั้นเป็นความจริงหรือไม่ เวลาอยู่อย่างไร ทำไมมนุษย์จึงคิดว่าเวลามีจำกัด เพราะถ้าหากเวลามีไม่จำกัดสำหรับมนุษย์แล้ว มนุษย์คงมีชีวิตไปเรื่อยๆโดยไม่ต้องเร่งรีบได้หรือไม่ และหากมโนทัศน์เรื่องเวลาที่มนุษย์รับรู้และนำมาเป็นกรอบหรือเงื่อนไขที่กำหนดรูปแบบและการกระทำเหมือนกัน วิถีชีวิตของคนแต่ละสังคมคงจะเหมือนกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วในแต่ละสังคมกลับมีรูปแบบแห่งวิถีชีวิตต่างกัน เงื่อนไขหนึ่งของความแตกต่างนี้อาจจะเกี่ยวข้องกับการรับรู้เรื่องหรือมีมโนทัศน์เรื่องเวลาที่ต่างกัน หากความจำกัดของเวลาที่มนุษย์รับรู้เป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมแล้ว เหตุผลที่มนุษย์ตัดสินใจเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งแทนที่จะทำอีกอย่างหนึ่งในเวลาที่มนุษย์คิดว่ามีอย่างจำกัดนี้ คงย่อมต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางเวลาเช่นกัน

มิติทางเวลาที่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์โดยตรง เช่น เวลาที่สัมพันธ์กับการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์นั้น มนุษย์ไม่สามารถกำหนดได้ ในแง่ของการรับรู้ทั่วไปความตายคือจุดจบของชีวิต ธรรมชาติที่รู้จักกันดีคือ

มนุษย์ทุกคนต้องตาย โสกราตีสเป็นมนุษย์ ดังนั้น โสกราตีส ก็ต้องตาย

ข้อความนี้ นอกจากบอกนัยแห่งตรรกศาสตร์แห่งนิรันดร์แล้ว ยังบอกด้วยว่าเวลาของชีวิตนั้นมีจำกัด แต่ว่าความจำกัดนี้มีไม่เท่ากัน เวลาที่คนหนึ่งมีชีวิตอยู่ อาจยาวหรือสั้นกว่าอีกคนหนึ่ง ดังนั้นระยะเวลาของชีวิตคนนั้นเป็นเรื่องเฉพาะ แต่ถึงแม้ว่าการตายเป็นเรื่องข้อเท็จจริงที่มนุษย์ยอมรับ แต่ทำที่ที่มีต่อความตายนั้นแตกต่างกัน โสกราตีสไม่กลัวความตายเพราะเขา

รู้ว่า การตายจะนำเขาไปสู่สถานที่แห่งใหม่ เขาจะตายจากร่างนี้ไปสู่ร่างใหม่ ร่างกายเก่าของเขาเปรียบเสมือนเป็นเสื้อผ้าที่เขาสวมใส่ในชาตินี้เท่านั้น โสกราตีสยินดีตัดสินใจที่จะเลือกเคารพต่อกฎหมาย และเลือกที่จะตาย เหตุผลหนึ่งอาจเป็นเพราะเขามีท่าทีต่อความตายแตกต่างจากผู้อื่น และการที่เขาไม่ทำที่ต่อความตายแตกต่างออกไปก็เพราะว่าเขาเชื่อว่า ระยะเวลาของชีวิตของเขา นั้น ยังไม่จบสิ้นลง ความตายจึงไม่ใช่ความน่ากลัว คนอื่นที่กลัวความตายเพราะคิดว่าเป็นจุดจบของชีวิตนั้น อาจเลือกที่จะไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย อาจจะตัดสินบนคนเฝ้าคุก และหนีออกจากคุกไปเพื่อเอาชีวิตรอด

การนิยามความตายของแต่ละคนนั้นแตกต่างกัน ซึ่งหมายถึงการรับรู้ หรือยอมรับ ระยะเวลาแห่งชีวิตของตนแตกต่างกัน และกรอบเวลาที่มนุษย์คิดว่าตัวเองมีนี้ จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดการตัดสินใจทางมโนธรรม

ในส่วนของปรัชญาเอง “ มโนทัศน์เรื่องเวลา ” เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับทั้ง อภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ ปราชญ์และนักคิดทั้งฝ่ายตะวันออกและตะวันตก ต่างก็เห็นความสำคัญของมโนทัศน์เรื่องเวลา และพยายามอธิบาย หรือศึกษา ความมีอยู่ของเวลา ซึ่งถือว่าเป็น “ข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ”

แม้ว่าจะมีแนวคิดและวิธีอธิบายมโนทัศน์เรื่องเวลาแตกต่างกัน ประเด็นโต้แย้งทางเวลาทางปรัชญาเท่าที่ผ่านมามีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้แน่ชัด ทั้งทางตะวันออกและตะวันตก มีการแบ่งมโนทัศน์เรื่องเวลา โดยมีข้อสรุปพื้นฐานที่เหมือนกัน อยู่ 2 แนวทาง คือ⁹

1 แนวคิดแรก เวลาคือข้อเท็จจริงแบบภาววิสัย (Objective) มีอยู่นอกตัวมนุษย์ มีอยู่จริงและเป็นส่วนหนึ่งของกำเนิดทางธรรมชาติ ความมีอยู่ของเวลาไม่แตกต่างจากความมีอยู่ของสิ่งต่างๆตามธรรมชาติ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเวลาทางกายภาพ

2 แนวคิดที่สอง เวลาคือข้อเท็จจริงแบบอัตวิสัย (Subjective) มีอยู่ในจิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่ปรากฏในจิต เหตุผล และสำนึก เวลาในแง่นี้เกี่ยวข้องกับกรรับรู้เวลาของมนุษย์ หรือเวลาปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์อย่างไร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเวลาเชิงจิตวิทยา

ทางตะวันตก มีความพยายามอธิบายมโนทัศน์เรื่องเวลา ตั้งแต่ยุคกรีกนับแต่ อริสโตเติล (Aristotle) ผู้ซึ่งเป็นคนแรกที่พยายามวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเวลา¹⁰ มาจนถึงความพยายาม

⁹ Elias, Time and Essay, p. 5.

¹⁰ G.J. Whitrow, The Natural Philosophy Of Time (New York: Harper & Row, 1963), p.

ของ วิตเกินสไตน์ (Wittgenstine) ซึ่งเป็นนักปรัชญาร่วมสมัยในศตวรรษที่ 20 ในการคลี่คลาย ปัญหาที่เป็นคำถามของนักปรัชญาเรื่องเวลา¹¹

1 แนวคิดแรก นิวตัน (Newton) เป็นผู้ที่นับได้ว่าเป็นผู้จุดประกายแห่งการ กำหนดมโนทัศน์เรื่องเวลาที่สำคัญผู้หนึ่ง เขานิยามเวลาว่า คือ สิ่งที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์โดยตัวของ มันเอง และจากธรรมชาติของมันจะเป็นกระแสที่ไหลไปโดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งใดๆ เวลาเป็นความจริง และเป็นเวลาเชิงคณิตศาสตร์¹² แนวคิดนี้มีจุดอ่อนในยุคหลัง¹³ เหตุผลหนึ่งคือการค้นพบ ทฤษฎี สัมพันธภาพของ ไอน์สไตน์ (Einstein) ถือว่าเวลาคือมิติที่ 4 ของการมีอยู่ของวัตถุทางกาย ภาพ และพบว่าเวลานั้นมีอยู่โดยสัมพันธ์ ขึ้นอยู่กับวัตถุและความเร็วของวัตถุที่เคลื่อนที่ไป¹⁴ ไอน์สไตน์ กล่าวว่า หากอินทรีสภาพท่องเที่ยวไปในอวกาศ ความยาวนานในการท่องเที่ยวจะเป็น เวลาเพียงชั่วครู่เท่านั้น หากการเคลื่อนที่ของยานใกล้ความเร็วแสง¹⁵

2 แนวคิดที่สอง เดส์การ์ต (Descartes) มีแนวคิดเช่นนี้ หนังสือของ นิวตัน ชื่อ Principia ทำให้นักปรัชญาสายประจักษ์นิยม เช่น ล็อก (Locke) เบิร์คเลย์ (Berkeley) และ ฮิวม์ (Hume) ได้แย้งว่าแหล่งกำเนิดของการสังเกตรู้เวลา คือลำดับของความคิด ที่เข้ามาในจิต¹⁶ นั่นคือมองเห็นว่า เวลาเป็นความจริงทางอัตวิสัย

ทางตะวันออก แม้มโนทัศน์เรื่องเวลาจะไม่มีกรถเถียงกันอย่างกว้างขวางเหมือน ปรัชญาทางตะวันตกก็ตาม มีการกล่าวถึง เรื่องเวลาไว้เป็นสองแนวเช่นกัน

1 แนวคิดแรก ฝ่ายที่เห็นว่าเวลาเป็นความจริงเชิงภววิสัย เช่น ศาสนาสอง ศาสนาในอินเดีย คือ พราหฺมและเชน¹⁷ และจากการศึกษาในสายพุทธปรัชญาเถรวาทเรื่องเวลา ทางกายภาพโดยสมภาร พรหมทาพบว่าจากอรรถกถาธรรมสังคณี เวลาเป็นบัญญัติ เวลานั้นไม่

¹¹ Ibid., p. 6.

¹² Ibid., p. 48.

¹³ Ellias, Time An Essay, p. 5.

¹⁴ Landau & Rumer, What is the theory of relativity (Moscow : MIR Publisher, 1981) แปลโดยสภาวิจัยแห่งชาติ, หน้า 38.

¹⁵ สมภาร พรหมทา, ความเร้นลับของเวลา : เป็นไปได้หรือไม่ที่จะย้อนกลับไปใกาลเวลา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2536), หน้า 57.

¹⁶ Whitrow, The Natural Philosophy of Time, p. 48.

¹⁷ สมภาร พรหมทา, ความเร้นลับของเวลา : เป็นไปได้หรือไม่ที่จะย้อนกลับไปใกาลเวลา. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2536), หน้า 23.

ใช้สิ่งที่มีอยู่เอง แต่เป็นสิ่งที่กำหนดวัดการเปลี่ยนแปลงของสังขตธรรม เวลาไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ต่างหาก¹⁸

2 แนวคิดที่สอง แม้จะมีการกล่าวถึง เวลาในแง่อัตวิสัยไว้ในพระอภิธรรมปิฎกบ้าง อย่างไรก็ตามยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบในเชิงปรัชญา

อย่างไรก็ตามท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นปราชญ์ฝ่ายพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงความลับของมิตีที่ 4 ไว้ว่า

ความลับของมิตีที่ 4 มันเป็นเรื่องใจความสำคัญที่ทำให้เราหลงในสิ่งที่มากระทบทางตา ทางหู หรือทางจมูก จนเป็นบวกเป็นลบ ถ้าเรารู้ความจริงของมิตีที่ 4 ไม่หลงไปตามความลวงของมิตีที่ 4 เราจะไม่หลงยึดมั่นอารมณ์จนเป็นบวกเป็นลบ แต่จะเป็นศูนย์อยู่ได้ (พุทธทาสภิกขุ)¹⁹

จากการเผชิญหน้ากันระหว่าง 2 ทฤษฎีในทัศนะเรื่องเวลาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐานทางปรัชญา นั่นคือ ญาณวิทยา²⁰

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการค้นพบทฤษฎีสัมพันธภาพของไอน์สไตน์ ซึ่งนำไปสู่ความจริงเรื่องเวลาเชิงกายภาพหรือภววิสัย นับเป็นข้อมูลการค้นคว้าอันเป็นที่ยอมรับในวงการฟิสิกส์สมัยใหม่ในปัจจุบัน พบว่าเวลาเชิงกายภาพ (Physical Time) หรือเชิงภววิสัย (Objective Time) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการปรากฏหรือมีอยู่ของวัตถุภายนอกตัวมนุษย์ หรือ ร่างกายของมนุษย์เอง นั้นพบว่ามีอยู่แต่มีอยู่ในลักษณะสัมพัทธ์ (Relative) คือสัมพัทธ์กับความเร็วในการเคลื่อนที่ของวัตถุ ยิ่งวัตถุเคลื่อนที่ด้วยความเร็วมากขึ้นเท่าใด เวลา ก็จะยิ่งลดลงหรือสั้นลง ตามทฤษฎีกล่าวว่า หากสามารถทำให้วัตถุเคลื่อนที่ด้วยความเร็วเท่ากับความเร็วในการเดินทางของแสงได้ เวลาที่วัตถุใช้ก็มีค่าลดลงเท่ากับศูนย์ ดังนั้นการค้นพบนี้ของฟิสิกส์สมัยใหม่ นำไปสู่จุดยุติแห่งยุค ในประเด็นการโต้แย้งเรื่องความมีอยู่ของเวลาเชิงภววิสัย ซึ่งเป็นเวลาที่ไม่เกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์

¹⁸ สมภาร พรหมทา. ความเร่งลับของเวลา : เป็นไปได้หรือไม่ที่จะย้อนกลับไปในกาลเวลา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2536.

¹⁹ พุทธทาสพุทธทาสภิกขุ. หลักพุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2534), หน้า 341.

²⁰ Elias, Time An Essay, p. 5.

ส่วนแนวคิดเรื่องเวลาทางอภิปรัชญา ซึ่ง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธและมีอิทธิพลกับ มนุษย์โดยตรงนั้นยังหาข้อสรุปแน่นอนไม่ได้ ในทางตะวันตก อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เป็นผู้หนึ่งที่เสนอมโนทัศน์เรื่องเวลาแบบอภิปรัชญาไว้อย่างเป็นระบบ เวลาคือตัวแทนของความรู้ก่อน ประสบการณ์เชิงสังเคราะห์ (A Priori Synthesis) แนวคิดนี้กำลังได้รับการยอมรับมากกว่า²¹ ทฤษฎีทางเวลาของเขา สัมพันธ์อย่างจำเป็นในกระบวนการรู้ของมนุษย์ และแนวคิดนี้ของเขาก็มี อิทธิพลต่อมาจนถึงยุคร่วมสมัยในทางตะวันตก ไฮเดกเกอร์ (Heidegger) ยอมรับว่า แนวคิดเรื่อง เวลาของเขานั้น คือการอ่านและพยายามเข้าใจงานของคานท์²² คานท์ เป็นตัวแทนทางความคิด ฝ่ายตะวันตกที่ได้รับความสนใจและมีอิทธิพลมาต่อนักคิดยุคร่วมสมัยทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้าน

ในทางตะวันออก โดยเฉพาะในฝ่ายพุทธปรัชญา ยังไม่มีการศึกษาเวลาเชิงอภิปรัชญา ที่ปรากฏอยู่ในกระบวนการญาณวิทยาอย่างเป็นระบบในเชิงปรัชญาไว้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา เพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบในเชิงปรัชญา เพื่อนำไปสู่การศึกษาพุทธปรัชญาอีกแง่มุม หนึ่ง และเปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องเวลาทางพุทธปรัชญานี้ กับมโนทัศน์เรื่องเวลาของคานท์ ซึ่งเสมือนเป็นตัวแทนทางความคิดนี้ของทางตะวันตก ซึ่งอาจจะนำไปสู่การอธิบายแนวทาง แห่งจริยปฏิบัติที่แตกต่างกันได้ จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าทั้งปรัชญาของคานท์และพุทธ ปรัชญามีการกล่าวถึงเรื่องเวลาว่ามีปรากฏในกระบวนการรู้เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาใน มโนทัศน์เรื่องเวลาของทั้งสองแนวให้ชัดเจนว่ามีความเหมือนหรือความต่างกันอย่างใด การศึกษาจะมุ่ง เปรียบเทียบในประเด็นดังนี้

- 1 การปรากฏอยู่ของเวลาเชิงอภิปรัชญา
- 2 การปรากฏของเวลาในกระบวนการรู้ (ญาณวิทยา)
- 3 ทิศทางของเวลา

ในกรอบเวลาของคานท์จาก Critique of Pure Reason เขาเสนอว่า

1 เวลาไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง และไม่ใช่อะไรที่มีอยู่อย่างภววิสัย เวลาเป็นเงื่อนไข เชิงอภิปรัชญา ซึ่งเป็นอัมตัตติกญาณ

²¹ Ibid.

²² William Barrett, "The Flow of Time ", The Philosophy of Time (Humanity Press: 1978), pp. 355 – 376.

²³ ระวี ภาวิไล, อภิปรัชญาสำหรับคนรุ่นใหม่ (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2536), หน้า 221.

2 เวลาคือรูปแบบของอายตนะภายใน ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดจากประสบการณ์ภายนอก ไม่เกี่ยวกับรูปทรงหรือตำแหน่งแต่เกี่ยวกับการปรากฏของมโนภาพ

3 เวลาคือเงื่อนไขที่มีมาก่อนการมีประสบการณ์ (formal a-priori condition) ของจิต การกำหนดรู้วัตถุภายนอกต้องปรากฏอยู่ในเวลา

ในทางพุทธปรัชญากล่าวถึงเวลาที่ปรากฏในกระบวนการรู้ไว้ว่า

- 1 เวลาไม่ใช่ปรมาตม์แต่เวลาเป็นบัญญัติ
- 2 เวลาในกระบวนการรู้คือระยะเวลาของจิตและระยะเวลาของรูป
- 3 จิตที่รูรูปร่างนั้นมีอยู่ในลักษณะที่เป็นลำดับและต่อเนื่องกันไป เรียกว่าวิถีสังคหะ²³

การไขความลับของเรื่องเวลา เป็นการไขกุญแจไปสู่สภาวะที่ล้ำลึก...การพัฒนาความสามารถที่จะวิเคราะห์มิติแห่งกาลเวลา นับว่าเป็นวิธีการที่จะบรรลุถึงความหมายสำคัญของชีวิต (ระวี ภาวิไล)²⁴

การศึกษาเรื่องเวลา เชิงอัตวิสัยซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรับรู้ของมนุษย์นั้น มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะคำตอบต่างๆที่นำเสนอเอาไว้ั้นเปรียบเสมือน ทฤษฎีหนึ่งที่มนุษย์แต่ละคนยอมรับ และนำไปใช้เป็นกรอบหรือเงื่อนไขในการกำหนด เวลาในชีวิตของตน และนำไปสู่ความเป็นเงื่อนไขในการเลือกกระทำ ซึ่งการเลือกกระทำนี้มนุษย์ย่อมต้องให้ความหมายเรื่องคุณค่าด้วยว่า อะไรดีหรือไม่ ที่จะทำในระหว่างช่วงชีวิตของตน ดังนั้นมโนทัศน์เรื่องเวลานี้ เกี่ยวข้องกับความมีอยู่ของมนุษย์ โดยตรง เวลาสัมพันธ์กับความเป็นปัจเจกและทางเลือกของปัจเจก และความกระจำ ในมโนทัศน์เรื่องเวลานี้เองที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการตอบปัญหาทางปรัชญาที่เกี่ยวข้อง กับ เรื่องความจริง ความรู้ และจริยธรรม ที่เกี่ยวข้องกับปัจเจกโดยตรงได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องเวลาในปรัชญาของคานท์กับพุทธปรัชญา

²³ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจารย์, **ปรมาตมโชติกะ ปริเฉทที่ 4**, (พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพฯ : ทิพยวิสุทธการพิมพ์, 2540), หน้า 39-40.

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1 ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในทศน์เรื่องเวลาเชิงอัตวิสัยและญาณวิทยาของ คานท์ และพุทธปรัชญาอย่างถูกต้องชัดเจน
- 2 ทำให้ทราบถึงความเหมือนหรือความต่างในแนวคิดของทั้งสองแนวคิด ซึ่งอาจจะ นำไปสู่ความเข้าใจและคำอธิบายทางจริยปฏิบัติของมนุษย์ ได้อีกแง่มุมหนึ่ง

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

- 1 ศึกษาโนทศน์เรื่องเวลาในแวดวงของนักปรัชญาตะวันตกและตะวันออกที่สำคัญ
- 2 ศึกษาโนทศน์เรื่องเวลา ที่เป็นอัตวิสัยและปรากฏอยู่ในกระบวนการญาณวิทยา ของคานท์จาก Critique of Pure Reason แปลโดย Norman Kemp Smith รวมถึงงานอื่นของ คานท์ เกี่ยวข้อง เช่น Prolegomena และของพุทธปรัชญา จากพระอภิธรรมปิฎกและอภิธรรม มัตสังคหะปริเฉทที่ 1-2-4-6 เป็นหลัก

1.5 วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research)

- 1 ปรัชญานิพนธ์ของคานท์ รวมทั้ง อรรถกถาจารย์ ที่วิจารณ์งานของคานท์ ใน ประเด็นมโนทศน์เรื่องเวลา รวมทั้งแนวคิดของนักปรัชญา และนักวิชาการอื่นๆ ในวงวิชาการ
- 2 พระอภิธรรมปิฎก ในส่วนที่เกี่ยวข้อง และอภิธรรมมัตสังคหะ ปริเฉทที่1,2,4,6 และหนังสือที่เขียนโดยอรรถกถาจารย์ในสายพุทธปรัชญา